

Marina M. Petrović-Jilih¹
Univerzitet u Kragujevcu
Filološko-umetnički fakultet
Katedra za germanistiku

DISKURZIVNI PRISTUP U NASTAVI NEMAČKE KNJIŽEVNOSTI NA PRIMERU ROMANA *TUCANJE KAMENA KLEMENSA MAJERA*

Apstrakt: Postupak analize sadržaja prikazan u ovom radu upućuje na stremljenja moderne didaktike stranih književnosti ka diskurzivnim, multimedijalnim i konstruktivnim pristupima književnim tekstovima. Po kriterijumima za izbor književnih tekstova, roman Tucanje kamena Klemensa Majera adekvatan je izbor za obradu u univerzitetskoj nastavi, i to kako za analizu diskursa u njemu, tako i za realizaciju postavljenih ciljeva nastave. Primenjena kvalitativna naučna metodologija bavi se studijom slučaja koju sačinjavaju studenti i studentkinje četvrte godine Katedre za germanistiku na Filološko-umetničkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu. Prikazana nastava održana je u letnjem semestru akademske 2021/2022. godine. Postavljeni ciljevi usmereni su ka razvoju diskurzivne kompetencije, te kompetencije samostalnog čitanja, samostalnog individualnog razumevanja teksta, samostalnog odlučivanja o literarnoj vrednosti književnog teksta i svesnom prihvatanju višeznačnosti teksta. Ovladavanje ovim kompetencijama bitno je za buduće nastavnike i nastavnice nemačkog kao stranog jezika, jer im omogućava samostalan izbor književnih tekstova, ciljeva i metoda u sopstvenoj nastavi.

Ključne reči: književnost, književne kompetencije, didaktika, nastava, diskurzivnost tekstova.

1. Uvod

Književnost u nastavi nemačkog kao stranog jezika može da ima različite funkcije, uloge i ciljeve. Sve do sredine 20. veka u Evropi je nastava književnosti posmatrana u

¹marinajulichkg@gmail.com

sprezi sa idealom humanističkog vaspitanja i obrazovanja – kako u nastavi klasičnih jezika, grčkog i latinskog, tako kasnije nemačkog, i kao maternjeg i kao stranog jezika. Nakon uvođenja direktne, audio-lingvalne i audio-vizuelne metode sredinom 20. veka, a potom i komunikativne metode od sedamdesetih godina 20. veka, došlo je do radikalne promene didaktičkih ciljeva u nastavi nemačkog kao stranog jezika i činilo se da je književnost ‘odslužila svoje’ (Dobstadt/Riedner, 2001:p.6). Jezička osposobljenost za svakodnevnu ili pragmatičnu komunikaciju na stranom jeziku bila je osnovni cilj nastave. Književni tekstovi, činilo se didaktičarima i didaktičarkama, nisu imali ni mesta ni razloga da se opet nađu u učionici. Tek čuveni pledoaje Haralda Vajnrajha, kojim upućuje na estetske kvalitete jezika u književnim tekstovima i mogućnosti motivisanja učenika i učenica za učenje i komunikaciju, razbijajući uz to ‘dosadu’ učenja jezika (Weinreich, 1985:p.241), vraća književne tekstove u didaktičku diskusiju u Nemačkoj. Komunikativna didaktika, razvijajući se od pragmatičke ka interkulturnoj, sve više se bavi pitanjem koju ulogu treba da imaju književni tekstovi u nastavi nemačkog kao stranog jezika. Književnost polako počinje da se vraća u školske klupe, što je očito kako u udžbenicima tako i u tematskim časopisima (Dobstadt/Riedner, 2001:p.6). Predstavnici i predstavnice interkulture germanistike obezbedili su već početkom osamdesetih godina 20. veka literarnim tekstovima stabilno mesto u nastavi stranih jezika. U osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi oni se, međutim, uglavnom instrumentalizuju u službi gramatike, lingvokulturologije² ili nekih drugih ciljeva. Krajem 20. i početkom 21. veka, interkulturni pristup, koji polazi od poređenja sopstvene i strane kulture, homogenizujući različite perspektive i dajući pripadnicima i pripadnicama strane kulture unapred spremljene stereotipne etikete, zamenjen je diskurzivnim. Kulturno-kontrastivni pristupi (npr. tipično nemačko, tipično kinesko, tipično srpsko) interkulture didaktike i podela u etnički razgraničene kulturne zajednice transformišu se u semiotičke koncepte nauke o kulturi (Altmayer, 2009:p.123). Predmet interesovanja lingvokulturoloških istraživanja postaju kulturni interpretativni obrasci ‘kao verovatno objektivne osobine određenih kultura’³ (Dobstadt/Riedner, 2001:p.7). Kako se ovi obrasci mogu čitati i analizirati samo iz tekstova u širem smislu, književni tekstovi su, kao jedan od tekstualnih oblika, dobili stabilno mesto u nastavi nemačkog kao stranog jezika.

²O interkulturnoj germanistici i lingvokulturologiji opširnije u: Petrović Jilih, 2013.

³...als vermeintlich objektive Eigenschaften der jeweiligen Kulturen.

2. Aktualna književnodidaktička diskusija

U nemačkom književnodidaktičkom diskursu u poslednjih desetak godina iskristalizovalo se nekoliko heterogenih pristupa, čija se kombinacija u zavisnosti od postavljenih ciljeva čini kao najbolje rešenje za sadašnju nastavnu praksu u internacionalnoj germanistici. Mnoge publikacije štampane posle 2010. godine, kao i seminari i naučne konferencije održavane, npr., u Lajpcigu (2010), Minhenu (2011) i Meksiku (2014) bavili su se aktuelnom ulogom književnosti u školskoj i visokoškolskoj nastavi nemačkog kao stranog jezika (Dobstadt/Riedner, 2014:p.154). Wolfgang Halet ističe da su se uslovi učenja i čitanja promenili, a na to su uticali digitalna revolucija, promenjena uloga porodice, individualizacija vrednosnih stavova i ubrzan način života. Sposobnost učešća u *real-world* razgovorima sa govornicima i govornicama stranog jezika jeste ključni didaktički pojam usmeren na sticanje jezičkih i kulturnih kompetencija u okviru globalnog učenja i podučavanja. Posebnu ulogu u ovakvom procesu učenja Halet daje književnim i filmskim tekstovima. Pritom, književni tekstovi postaju i sami deo diskursa, kao odličan oblik samoposmatranja društava (Hallet, 2006:p.75). Kler Kramš u književnodidaktički diskurs uvodi pojam *symbolic competence*, smatrajući da se upravo preko književnih tekstova stižu simboličke kompetencije značajne za komunikaciju u globalnom kontekstu sveta u kome živimo (Kramsch, 2006:p.251). Kristina Storniakova povezuje procese čitanja, razumevanja i tumačenja književnih i drugih tekstova sa istraživanjima iz oblasti neurologije i neurološke biologije. Osim kognitivnih procesa, ona za razumevanje čitanih tekstova naglašava i značaj prepoznavanja njihove literarnosti, kao i poznavanje kulturnih interpretativnih obrazaca (Skorniakova, 2014:pp.39–40). Za Karmen Šir je u ophođenju sa književnim tekstovima na stranom jeziku najbitnije estetsko obrazovanje, koje treba da omogući čulno, emocionalno, empatijsko i subjektivno tumačenje tekstova (Schier, 2014:p.51). Andrea Leskovec u prvi plan stavlja sticanje književnih, ali i društveno-političkih kompetencija u univerzitetskoj nastavi književnosti, naglašavajući značaj razlika između matične i internacionalne germanistike. Ona pledira za razvoj specifičnih ciljeva i metoda koje bi mogle biti efikasno primenljive u nastavi književnosti u internacionalnoj germanistici. Leskovec smatra da se i van matičnih fakulteta treba baviti metodama usmerenim na tekst i kontekst, a osim receptivne estetike i hermeneutike, u nastavi treba uključiti formalističko-strukturalističke, naratološke i dekonstruktivističke pristupe tekstu (Leskovec, 2014:p.120). Književno otuđenje (nem. *Verfremdung*) jeste odlika književnih tekstova koju razmatra Simone Šidermair, upućujući na tekstualnu povezanost

sa društvenim procesima i kulturnim diskursima (Schiedermaier, 2014:p.132). Literarnost ili poetika tekstova poigrava se sa sposobnošću da se pažnja prebacuje sa smisla na strukturu i sa strukture na smisao, čime se ostvaruju uslovi za stalno novo nastajanje i poimanje njihovih eventualnih značenja. Razumevanje književnih tekstova je, pre svega, znanje o tome kako funkcioniše konstrukcija njihovog značenja. Ovaj proces nije moguć bez sagledavanja njihove literarnosti (Dobstadt/Riedner, 2014:p.163). Izvođeci dalje zaključke o izboru književnih tekstova, nastavnim metodama, istraživačkim književnodidaktičkim zadacima i nastavnim dizajnima u obradi književnih tekstova u nastavi nemačkog kao stranog jezika, oni smatraju da su posedovanje književnih kompetencija i naglašavanje literarnosti kao posebne poetske funkcije jezika važni preduslovi za razumevanje književnih tekstova (Dobstadt/Riedner, 2014:p.156). Slično gledište ima Neva Šlibar. Ona se zalaže za nastavu književnosti čiji je osnovni cilj da učenici i učenice, studenti i studentkinje čitaju rado i sa zadovoljstvom, što nije moguće bez postavljanja literarnosti u fokus rada sa književnim tekstovima (Šlibar, 2011:p.14). Ovaj cilj moguće je ostvariti samo ukoliko recipijenti i recipijentkinje vladaju književnim kompetencijama koje proističu iz sedmostruke stranosti književnih tekstova, sa kojima moraju svesno da se suoče. Sedmostruku stranost sačinjavaju sistemska, funkcionalna, strukturalna, interkulturalna, receptivna, diskurzivna i situativna stranost (opširnije u: Šlibar, 2011:pp.41–50). U sistemu u kome užitek i nelagoda funkcionišu kao strukturalna i metoda, neophodni su samoposmatranje, samorefleksija, verbalizacija doživljenog i identifikacija stranosti (u nama samima) (Šlibar, 2011:p.50). Po Hille i Šiedermaier, u etablirane pristupe u radu sa književnim tekstovima na nemačkom kao stranom jeziku spadaju jezičko učenje, lingvokulturalno i interkulturalno učenje. U nove perspektive autorke ubrajaju fokusiranost na literarnost, diskurzivnost, medijske sisteme, performativnost, višejezičnost, znanje, postkolonijalizam i rod (Hille/Schiedermaier, 2021). Međutim, multimedijiski pristup odavno je sastavni deo nastave književnosti na stranom jeziku, te ne spada u nove perspektive, dok se znanje i postkolonijalizam mogu posmatrati kao delovi diskurzivne lingvokulturalologije.

2.1. Diskurzivnost i književni tekstovi

Diskurzivnost je, pored literarnosti, jedan od ključnih pojmova u didaktici književnosti na nemačkom kao stranom jeziku. Od 2010. godine pojavljuje se sve više naučnih radova u kojima se zastupa stav da je diskurzivnost centralna kategorija koja omogućava proučavanje odnosa između književnih tekstova i kulture. Književni tekstovi počinju da se posmatraju iz perspektive njihovog produktivnog učešća u

diskursima. Trenutna diskusija zasniva se na pojmu kulture koji je je orijentisan na ispitivanje značenja, simbola i znanja u tekstovima. Ako je kultura shvaćena kao tekst, književnosti pripada značajna uloga u dinamičnim diskurzivnim sistemima društvene samorefleksije (Hille/Schiedermaier, 2021:p.131). Kompleksnost odnosa između književnih tekstova i društvenih činilaca u didaktici književnosti nemačkog kao stranog jezika Kler Kremš pokušava da objasni gorepomenutim pojmom *symbolic competence*. Ona insistira na tome da oni koji uče strani jezik upoznaju i prepoznaju društvene obrasce, te da se prema njima odnose svesno i samouvereno. Pod simboličkom kompetencijom podrazumeva ‘sposobnost uspeha u društvenim igrama moći’ i sposobnost zauzimanja sopstvenog stava u odnosu na druge (Kramsch, 2011:p.39). Za sticanje ove sposobnosti posebno podsticajni mogu da budu književni tekstovi. Oni se više ne posmatraju po modelu autor/autorka – tekst – čitalac/čitateljka, već kao intertekstualna mreža koju treba istražiti.

3. Ciljevi nastave i izbor književnog teksta⁴

Opšti ciljevi nastave književnosti (nemačkog kao stranog jezika) unutar školskog i univerzitetskog okvira su, dakle, aktivna i potencijalno svesna recepcija i obrada književnih tekstova, te uživanje u njima; sticanje književnih i kulturnih kompetencija u najširem smislu, koje vodi razumevanju tekstova; sposobnost učešća u (trans)kulturnim, kulturološkim, naučnim i spoznajnim diskursima; potreba za čitanjem književnih tekstova nakon završetka školovanja i, samim tim, sposobnost samostalnog procenjivanja i vrednovanja sopstvenog, individualnog čitanja i procenjivanja i vrednovanja (pro)čitanih tekstova; osposobljenost za izbor književnih tekstova za sopstvenu nastavu; osposobljenost za izbor metoda u skladu sa postavljenim ciljevima u sopstvenoj nastavi. Ovim se ravan socijalne komunikacije prenosi na individualni holistički razvoj onih koji čitaju, kao preduslov za uspešnost radnji u socijalnom (dakle, nastavnom) sistemu književnosti.

Da bi se do ovih ciljeva došlo, potrebno je primeniti raznovrsne književnonaučne i nastavne metode, na čiji su razvoj uticali savremeni pristupi u nauci o književnosti (Zobenica, 2018:p.17), ali i otkrića iz drugih nauka (lingvistika, nauka o književnosti, radikalni konstruktizam, kognitivne teorije, psihologija, sociologija, teorija komunikacije), kao i druge vrste umetnosti.

Postavljeni ciljevi za obradu književnih tekstova na predmetu Nemačka književnost 20. veka⁵ uzimaju u obzir činjenicu da će većina recipijenata i

⁴Delovi ovog istraživanja predstavljeni su i u monografiji Petrović Jülich, 2023.

⁵Na Katedri za germanistiku na Filološko-umetničkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu obrađuju se i tekstovi savremene književnosti nemačkog govornog područja.

recipijentkinja uskoro raditi u školama, te je potrebno da razviju diskursivne kompetencije, kompetencije samostalnog čitanja, samostalnog individualnog razumevanja, samostalnog odlučivanja o literarnoj vrednosti književnog teksta i svesnom prihvatanju višeznačnosti teksta. Samo tako se mogu odlučiti za samostalan izbor književnih tekstova, ciljeva i metoda u sopstvenoj nastavi.

Po mnogo čemu mogli bismo pretpostaviti da će ne samo svojim spoljnim karakteristikama, kao što je broj stranica koje zauzima, već, pre svega, svojom jezičkom i diskurzivnom kompleksnošću, roman *Tucanje kamena* Klemensa Majera kod studenata i studentkinja izazvati odbojnost i nelagodu u čitanju. Mnogobrojni kamenovi spoticanja postavljeni su njegovom razumevanju i tumačenju od samog početka pa do kraja teksta. Intertekstovi iz filozofije, književnosti, biblijskih i mitoloških priča, muzičkih tekstova, filmova i stripova utkani su nekad u originalu, a često u ironizujućim promenama (Geteov Vilinski kralj, Solomonova pesma, manje poznati tekstovi Fihtea i Hilbiga i mnogi drugi) u ovaj kompleksan roman. Kulturni obrasci Nemačke Demokratske Republike, te istočnog dela ujedinjene Nemačke nepoznati su našim mladim čitaocima i čitateljicama. Čitanje ovog teksta sa razumevanjem pretpostavlja usporeno, detaljno, ponovljeno čitanje i stalne preglede na internetu. Mnogobrojne iritacije mogle bi da dovedu do prekida čitanja. Iako je naizgled napisan jezikom svakodnevnice, neverovatna poetičnost, igra rečima, njihovim značenjima, ponavljanja, otuđivanja, deautomatizacije, kontrasti i ritam čine ga umetničkim delom vrhunskog kvaliteta.

‘(A na ulicama, visoka potpetica, noga duga.) Ljudi ćutke kotrljaju život i noć i dan ... tadam, tadam, tadam, vozovi danas tandrću drugačije nego pre..., ah-ah-ah, neko se glasno jebe, otvoreni prozori ka dvorištu ... Ššš zapišti pivo ... dečja kolica klac-klac, ... golubovi prhuću ... ‘(Majer 2017:pp.26–33).

Pitanja vlasti, politike, moći, kriminala, ljudskih prava, rodna pitanja, seksualnost i transvestitija samo su neki od društveno relevantnih diskursa koji se mogu pronaći u tekstu. Iz ovog proističe i njegova aktuelnost. ‘Naime, Majerov roman predočava mogućnost da tumačenjem oprečnih ispoljavanja života konstruišemo jednu od mnogobrojnih platformi romanesknog značenja kao odgovor na pitanje: ima li spasa svetu oko nas?’ (Petrović-Jilih, 2022:p.275). Time se protivurečni fenomeni blizine i udaljenosti, čežnje i otuđenosti, strasti i smrti, te mnogih drugih razlikovnih vrednosti ‘iz strogo individualnih predispozicija prevode u sferu obuhvatnijih, socijalnih odnosa, pa se iz dimenzije društvenog samooblikovanja kompleksnije mogu prikazati i važni aspekti Majerove karakterizacije likova’ (Petrović-Jilih 2022:p.276). Sa jedne strane usamljeni i otuđeni, svi likovi u ovom romanu čeznu

za bliskošću. Majer uspeva da emocionalizacijom čitaoca i čitanja svaku figuru u svakom novom čitanju učini stvarnom i prihvatljivom (Petrović-Jilib, 2022:p.285).

Uprkos poteškoćama koje se očekuju pri čitanju i razumevanju ovog književnog teksta, smatra se da on odgovara jezičkim kompetencijama studenata i studentkinja, njihovom uzrastu i mogućim interesovanjima, te da će izazvati radoznalost i (možda) eventualnu nelagodu pretvoriti u užitak. Polazi se od toga da studenti i studentkinje vladaju velikim brojem književnih kompetencija, koje će im pomoći u savladavanju prepreka ka uspešnosti ‘radnje’, tj. razumevanja.

Time su ispunjeni kriterijumi za izbor književnih tekstova u nastavi nemačkog kao stranog jezika: postavljeni su ciljevi nastave, tekst se obrađuje kao celina, njegova jezička struktura odgovara jezičkom nivou studenata i studentkinja, a društvenopolitička aktuelnost i interkulturalni aspekti prožimaju čitav tekst. Umetnička vrednost teksta ogleda se kako u književnim kritikama u eminentnim nemačkim novinama i nedeljnicima, tako i u mnogobrojnim nagradama koje je autor dobio za ovaj roman (Šlibar, 2011:pp.92–98). Šlibar ujedno naglašava da je veliki izazov pronaći tekst koji učenicima/učenicama i studentima/studentkinjama odgovara jezički i emocionalno i koji ih stvarno zanima, te da se sa ovim izazovom mogu uhvatiti ukoštac samo nastavnice i nastavnici koji ih dobro poznaju. U slučaju obrade teksta *Tucanje kamena*, zbog same teme potrebno je veliko poverenje između nastavnika i nastavnica i studenata i studentkinja, jer u suprotnom ne bi moglo da dođe do otvorene i produktivne komunikacije i razgovora o romanu.

4. Realizacija nastave

Rad na romanu sa studentima i studentkinjama četvrte godine germanistike na Filološko-umetničkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu trajao je ceo letnji semestar akademske 2022. godine. Nastava se odvijala 15 nedelja jednom sedmično u trajanju od 90 minuta. Planirana je, kao i obično, kombinacija analitičkih, produktivnih i performativnih metoda. Zbog nedostatka vremena, ove poslednje su izostale u radu na času. Dogovorili smo se da budu odrađene u sledećoj akademskoj godini, na master studijama, u okviru predmeta Organizacija savremene nastave.

Pre početka rada na tekstu, bavili smo se čitanjem bajki koje će se spominjati u romanu i razgovorom o njima. Početak rada na konkretnom tekstu bilo je čitanje prve 84 stranice, na kojima se ove bajke pominju, ali njihovo čitanje izaziva kontraefekat od očekivanog. Prostitutka Mendi priseća se svog detinjstva. Uvodno poglavlje (*Girl Girl Girl. Da vidimo, zlato moje, kako zvezde danas stoje.*) počinje njenim melanholičnim unutrašnjim monologom, koji vodi gledajući kroz zavese

u hladno i turobno zimsko popodne. Tako ulazimo u zastrašujući svet jedne žene, baš kao što su bile uspavanke i bajke koje joj je majka čitala pred spavanje. Hladni porodični odnosi i nedostaci intime i ušuškanosti u detinjstvu ističu se na pozadini sopstvene želje za detetom koje će odrastati u drugačijim uslovima: ‘Kada budem imala dete, pevaću mu neku drugu pesmu. Neku koja nije toliko tužna’ (Majer, 2017:p.6). Kao i: ‘Kada budem imala dete, želim i ja da ga vučem na sankama kad idemo u kupovinu’ (Majer, 2017:p.7). Sanjarenje o mogućoj porodičnoj idili prekida telefonski poziv, čime se pojačava nelagoda povratka u stvarnost. Mendi odlazi na adresu, iznova prihvatajući neželjenu (ili ipak željenu?) ulogu koju igra:

‘Stojim ispred vrata. Malo sačekam i sasvim se primirim. Muzika iznutra. Smešim se. Oslonim ruku na vrata. Osećam se snažno. Pa, idemo!’ (Majer, 2017:p.25).

Čitanje romana delili smo, po dogovoru, u delove koji su se sastojali od 80–120 stranica teksta koje nedeljno treba pročitati, u zavisnosti od obima ostalih obaveza koje su studentkinje i studenti imali na fakultetu. Posle svakog individualnog čitanja kod kuće, sledio je razgovor o pročitanoj tekstu, tj. njegova analiza i tumačenje u plenumu na času. ‘Vodila’ sam ih kroz tekst, ali ne do tumačenja teksta. Na neka njihova pitanja morala sam da odgovorim sa *ne znam*, i njima i sebi ostavljala sam mogućnost izbora značenja, ali i svestan uvid u to (“Ne znam da li je ubio iz ljubavi. Ili je to možda samo sanjao i nastavio da živi sa izabranom osobom srećno do kraja života”).

Nakon pročitanoj teksta i pokušaja njegovog tumačenja u grupi, studentkinje i studenti dobili su ispitni zadatak da u paru pripreme neki od aspekata teksta koji ih najviše zanima i predstave ga na način na koji žele. Budući da su dobro upoznati sa kreativnim, produktivnim, multimedijским i performativnim postupcima, bilo je očekivano da se odluče za neki od njih. Radi orijentacije, predložene su im sledeće teme, sa napomenom da mogu da izaberu i bilo koju drugu:

1. Seks, novac i moć
2. Rodna problematika i ženski glasovi u romanu
3. Transseksualnost
4. Dečja pornografija i aktuelna diskusija (U Srbiji?)
5. Ljubav i kriminal
6. Arnold Kraushar, Hans Pičec – psihološki portreti
7. Emotivni kriminalci i zaljubljene ubice
8. Distopija: ima li spasa ovom svetu?
9. Simboli smrti

10. Zašto je Hans morao da umre? Kriminalistički roman u romanu
11. Kulturni interpretativni obrasci ujedinjene Nemačke
12. Intertekstovi – književnost, film, muzika, stripovi
13. Mitologija
14. Romantizam, vitezovi i snovi na dvorcu
15. Na tragovima velikog grada

5. Metodologija naučnog istraživanja

U ovom radu korišćena je metodologija kvalitativnog empirijskog istraživanja istraživačkim dizajnom analize sadržaja. Istraživački dizajn je studija pojedinačnog slučaja. Ova istraživačka koncepcija zauzima centralno mesto u kvalitativnoj istraživačkoj paradigmi koja svoje objekte (ljude) hoće da sagleda kao individue u konkretnim društvenim kontekstima. Predmet analize slučaja može da bude ne samo pojedinac već i kompleksniji socijalni sistem, kao što su određene društvene subgrupe (Mayring, 2002:p.41). Pojedinačni slučaj u ovoj studiji čine studenti i studentkinje četvrte godine germanistike na Katedri za nemački jezik i književnost Filološko-umetničkog fakulteta u Kragujevcu. Iako dolaze iz različitih krajeva Srbije, sačinjavaju relativno homogenu grupu sa istim ili sličnim obavezama na fakultetu i sličnim izgledima za zapošljavanje kao nastavnici i nastavnice, prevodioci i prevoditeljke, kulturni menadžeri i menadžerke, saradnici i saradnice u kulturnim i društvenim institucijama i slično. U osmom semestru nastave akademske 2021/2022, na predmetu Nemačka književnost 20. veka 2 učestvovalo je 15 studenata i studentkinja, od kojih su svi imali udela u prikupljanju podataka o relevantnim tematskim aspektima u vezi sa nastavnim projektom. Konkretna situacija u kojoj je nastao materijal može se okarakterisati kao prirodna, tj. uobičajena: učesnici i učesnice istraživanja poznaju se i međusobno komuniciraju i van nastavnih termina. Materijal odnosno dokumenta na osnovu kojih su dobijani relevantni podaci nastali su i bili prezentovani u učionici u kojoj inače imaju redovnu nastavu. Učestvovalo je nešto veći broj ispitanika i ispitanica od optimalnog, koji je u kvalitativnim istraživanjima od 6 do 12 (Mayring, 2002:p.77). Dobijeni rezultati koji se odnose na značaj čitanja romana *Tucanje kamena* imaju reprezentativnu dimenziju.

Postupak vrednovanja istraživanja jeste kvalitativna analiza sadržaja. U ovom postupku se materijal iz kog se izvode kategorije razlaže u delove. Materijal ove studije jesu pismeni sastavi studenata i studentkinja kao refleksija o pročitanoj tekstu, kao i prezentacije odabranih diskurzivnih supkategorija iznađenih u tekstu. Pre početka

sakupljanja i pregleda materijala, neophodno je postavljanje istraživačkih pitanja. U ovom slučaju, radi se o pitanjima da li je čitanje romana *Tucanje kamena* Klemensa Majera uticalo na učvršćivanje starih i sticanje novih književnih kompetencija neophodnih za samostalno čitanje i tumačenje književnih tekstova (materijal: pismeni sastavi) i da li je uticalo na sticanje kompetencije učešća u diskursima iznađenim u romanu (materijal: raznorodne prezentacije odabranih kategorija diskursa). Tri osnovne kategorije kvalitativne analize sadržaja jesu rezimiranje, eksplikacija⁶ i strukturisanje⁷ (Mayring, 2002:p.115). Tehnika rezimiranja, koja je upotrebljena u ovoj studiji, koristi se za induktivno izvođenje kategorija. Iznadene kategorije dokumentuju se samo jednom izjavom, bez ponavljanja. Rezultat ove analize jeste set kategorija o određenoj temi (uticaj čitanja romana na čitalačke biografije) prikazanih na specifičnim mestima u materijalu (citatima iz sastava ili sažetim opisom prezentacija).

6. Rezultati istraživanja

6.1. Tematski aspekt ‘Refleksija o kategorijama diskursa *seks i moć*’

U centralna pitanja analize diskursa spadaju:

- u kom modusu se o njemu govori (naučni članak, mit, priča);
- šta je predmet diskursa;
- sa kojim pojmovima se o njemu govori;
- ko govori ili ko sme da govori i koje su teorijske pretpostavke predmeta diskusije;
- kakva je diskursivna struktura tekstova; i
- koje zalihe znanja, simbola, značenja i tumačenja se (iz)nalaze u tekstovima (Hille/Schiedermaier, 2021:p.132, 188).

Studentske prezentacije daju odgovore na sva ova pitanja. Analiza diskursa bavi se vezama između izjava tekstova, njihovom organizacijom i istorijskim uslovima njihovih međuodnosa (Förster, 2002:p.240). Osnovni diskurs *seks i moć*, o kome se govori u modusu književnog teksta, raščlanjen je i obrazložen u podtemama *transvestitija, dečja prostitucija, emotivnost i kriminal, geografija, politika, filozofija i smrt*. One sačinjavaju predmet diskursa o kom govore studentkinje i studenti.

⁶ Cilj analize jeste dopuna nejasnih delova dodatnim materijalima, koji bi otklonili nejasnoće.

⁷ Cilj analize jeste filtriranje određenih aspekata materijala i/ili procenjivanje materijala po određenim kriterijumima.

U romanu su iznađena kulturna, politička i društvena znanja vezana za istorijski period nakon pada Berlinskog zida u bivšoj Nemačkoj Demokratskoj Republici organizovana u splet različitih perspektiva i intertekstova.

Tabela 1: Kategorije diskursa *seks i moć* u romanu *Tucanje kamena* Klemensa Majera

Kategorija	Rezime prezentacije
Transvestitija	Prikaz dokumentarnog materijala o ubistvima transseksualnih osoba širom sveta povezan sa poglavljem iz romana <i>Good by, my Ladyboy</i> . Tekstovi su snimljeni i čitani na engleskom, nemačkom i srpskom.
Dečja prostitucija	Priče iz sveta dečje prostitucije povezane su sa poglavljem <i>Lov na leptire (Kolumbusfalter)</i> . O svakodnevi zloupotrebe nad dečjim telima, umešanosti vlasti, politike, policije i sudstva u velike afere (poglavlje iz romana inspirisano je istinitim događajem) govore (glume) dve devojke, lica skrivenih iza platna. Snimljeno i prikazano na projektoru.
Emotivnost i kriminal	Psihoanalitički portreti glavnih likova Hansa Mesara i Arnolda Kraushara – kriminalaca i podvođača sa sposobnošću da se kaju, maštaju, vole, podvode i ubijaju. Prikazano u esejističkoj formi, uz tehničku podršku PowerPoint prezentacije.
Topologija	Video-prezentacija vodi nas putem geografskih tragova u knjizi, pre svega ulicama grada Lajpciga, u kome se većinski odigrava ‘radnja’ teksta. Društveni kontekst pruža uvid u kulturne obrasce istočnog dela Nemačke neposredno nakon ujedinjenja.
Politika	Diskurs prožimanja politike, sudstva, vlasti, moći (novca) i kriminala i njihova međusobna povezanost i uslovljenost praćeni su u romanu na primerima prećutkivanja pri sudskim procesima ili zataškavanja dokaznog materijala (proces protiv makroa M., koji je za posedovanje maloletničkog bordela osuđen na samo četiri godine zatvora). Napravljeno je poređenje sa aktuelnom situacijom u zemlji i inostranstvu. Prikazano u esejističkoj formi, uz tehničku podršku PowerPoint prezentacije.

Filozofija	Marksistička filozofija i (dis)utopijska filozofija prate intertekstove iz romana (dela Marksa i Engelsa, utopijska NDR literatura). Prikazano u esejističkoj formi, uz tehničku podršku PowerPoint prezentacije.
Smrt	Simboli smrti, koji se provlače kroz ceo tekst, naročito intenzivno su izraženi u odeljku <i>Tokio u milenijumskoj godini</i> (<i>Tokio im Jahre Null</i>) i povezani sa grčkom i japanskom mitologijom. Prikazano u esejističkoj formi, uz tehničku podršku PowerPoint prezentacije.

U prezentacijama se prepoznaje značaj koji je ‘seks poprimio kao politički ulog’ (Foucault, 1982:p.127), na osnovu kojeg se razvila ‘istinska politička tehnologija života’ (Foucault, 1982:p.128). Seksualnost je stavljena u službu širenja moći, koju vlast i makroi iskorišćavaju u svrhu sticanja ‘bezbrojne ekonomske dobiti’ (Foucault, 1982:p.46). Seks i moć se (ne samo) u savremenom društvu ‘vezuju preko složenih i utanačenih mehanizama nadraživanja i podbadanja’ (Foucault, 1982:p.127). Prepoznavanje ovih mehanizama moguće je samo uz izgrađene diskursivne, socijalne i kulturne kompetencije, čemu je, kako proizlazi iz prezentacija, bitno doprinelo obrađivanje romana *Tucanje kamena*.

6.2. Tematski aspekt ‘Refleksija o romanu’

Tabela 2: Kategorije tematskog aspekta ‘Refleksija o romanu’

Kategorija Teškoće u razumevanju pročitano	Citat iz pismenog sastava Žana: Ovaj tekst je za mene, a verujem i za ostale koleginice i kolege, bio izuzetno težak, bio nam je korak dalje...
Strategije čitanja	Ona: Moja strategija, koja se pokazala kao efikasna, bilo je zapisivanje. Čitala sam polako i udubljeno i nakon pročitanih nekoliko stranica uvek sam zapisivala šta se dogodilo. To mi je dosta pomoglo da ne zaboravljam detalje i da naučim da ih povežem.
Preporuke za čitanje	Žana: Ovo delo ću zasigurno pročitati ponovo, ali ću ga preporučiti samo ljudima za koje budem smatrala da su spremni da se upuste u neke njima strane vode, kao što smo mi bili.

Vrednovanje književnoumetničkog kvaliteta	Aleks: Nakon čitanja se osećam sigurno kada je reč o vrednosti tekstova.
Značaj tematike teksta	Ona: Preporučila bih da se ovaj tekst radi i dalje zbog toga što je tematika izuzetno važna, a roman književno zaista kvalitetan.
Značaj teksta za nastavu	Aleks: Mislim da su studenti četvrte godine u stanju da razumeju ovaj roman, početak jeste težak, ali kada se uđe dublje u priču, sve je lakše i lakše. ... Susresti se sa ovakvim romanom i biti odlučan da se stigne do kraja je uspeh za svakoga ko je prihvatio taj izazov. Mislim da bih posle ovog romana mogla bilo šta da pročitam i ne bi mi bilo teško.

Među petnaest studenata i studentkinja, koliko ih je učestvovalo u nastavi i na ispitima, u razgovoru sprovedenom na kraju semestra nije bilo neslaganja o utiscima i mišljenjima o tekstu i njegovom značaju za individualni i profesionalni razvoj. Oni su isticali težinu čitanja romana, uslovljenu, pre svega, naglim promenama perspektive i hronologije. Brojni nepoznati kulturni i intertekstualni obrasci doprinosili su otežanom razumevanju. Zato su morali da pribegnu strategiji sporog, detaljnog, ponovljenog čitanja.

Žana: "Uvežbala sam stare i nove strategije čitanja (npr. istraživala sam i pre na internetu, ali ne u ovoj meri...).

Često im je bila potrebna pomoć interneta i morali su pismeno da fiksiraju iznađene podatke ili tok radnje.

Ona: "Ovaj tekst je veliki izazov za čitanje, s obzirom na to da se po svim svojim karakteristikama razlikuje od svih tekstova koje smo do sada čitali. Kao neke od tih poteškoća izdvojila bih jezik, ali ne u svim poglavljima, već u pojedinim, i brzo smenjivanje radnje. U nekim trenucima mi je bilo teško da ispratim šta se dešava."

Bez obzira na teškoće pri čitanju, svi smatraju da ovaj tekst treba uvrstiti u nastavu, naglašavajući, međutim, da to zbog njegove kompleksnosti ne treba učiniti pre četvrte godine studija. Što su više 'otključavali' roman, to im se više dopadao. Prepoznajući njegovu književnu vrednost, izjašnjavaju se da su osamostaljeni za čitanje i odlučivanje o izboru tekstova i metoda u sopstvenoj budućoj nastavi.

7. Zaključak

U ovom radu polazi se od mišljenja individua (studenata i studentkinja) kao objekata istraživanja, koji samostalno i iz društvenih konteksta konstruišu značenja književnog teksta, ali i sveta koji ih okružuje. Kako predmet humanističkih nauka nije objektivno postojeći, već tumačeni svet, koji, prema tome, nije kauzalno objašnjiv, stvarnost, posebno ona koju stvaraju ljudi – socijalna i kulturna, pristupačna nam je samo kao tumačena, a ne objektivna, u smislu objektivnosti prirodnih nauka. Iz toga se može zaključiti da je predmet diskurzivne kulturologije i književnosti mnogostruko tumačenje tzv. stvarnosti. Kako se diskursi sastoje iz tekstova u najširem smislu, samo su kroz tekstove dostupni naučnom istraživanju (Altmayer, 2004:p.11).

Za pronalaženje odgovora na postavljena istraživačka pitanja, od posebnog je značaja kategorizacija tematskih aspekata kvalitativnom analizom sadržaja materijala nastalog posle čitanja i tumačenja romana *Tucanje kamena* Klemensa Majera. Materijal o diskursivnoj analizi aspekata romana prikupljen je i rezimiran u studentskim ispitnim prezentacijama. Materijal o refleksiji o književnom tekstu uzet je iz pismenih izjava studentkinja i studenata o značaju koji je čitanje ovog romana u nastavi imalo za njih. Izjave ispitanica i ispitanika o književnom tekstu potvrđuju njihovu osposobljenost za samostalno čitanje, individualno tumačenje i samostalno odlučivanje o umetničkoj vrednosti književnog teksta. Prezentacije upućuju na sposobnost učešća u društveno relevantnim diskursima svakodnevnice, što je jedna od ključnih kompetencija kako u nastavi književnosti na stranom jeziku tako i u nastavi stranog jezika uopšte. Na osnovu rezimiranja, analize i kategorizacije sadržaja materijala utvrđeno je da su postignuti postavljeni ciljevi. Ovim istraživanjem ukazuje se na značaj i potrebu sprovođenja kvalitativnih istraživanja i analize sadržaja i diskursa ne samo u didaktici književnosti na stranom jeziku već i u didaktici i metodici nastave stranih jezika uopšte. Čini se da ovakvih istraživanja zasad gotovo nema u didaktičkom i metodičkom naučnom diskursu Srbije.

Marina M. Petrović-Jilih
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department of German Language and Literature

**A DISCURSIVE APPROACH IN TEACHING GERMAN
LITERATURE ON THE EXAMPLE OF THE NOVEL *BRICKS
AND MORTAR* BY CLEMENS MEYER**

Summary

The presented qualitative content analysis in this paper refers to the aspirations of modern didactics of foreign literature towards discursive, multimedia and constructive approaches to literary texts. The criteria for the selection of literary texts in teaching point to the fact that the novel 'Bricks and Mortar' by Clemens Meyer is an adequate choice for university literature teaching, both for the analysis of the discourse and for achieving the set teaching goals. The main figures in the novel belong to the milieu of prostitution, shown both from the point of view of women and from the point of view of pimps. The internal monologues, the flow of thoughts and the dizzying change of the narrative perspective enable a detailed psychological picture of the characters and the impossibility of dividing them into 'good' and 'evil'. What is 'evil' is woven into modern society where the only God is – money. The applied qualitative methodology deals with a case study, which is composed by fourth year students of German Studies at the Faculty of Philology and Arts of the University of Kragujevac. The presented classes were held in the summer semester of the academic year 2021/2022. The goals of the class are strengthening the existing literary competences and acquiring new literary competences, especially the competence of independent reading, independent individual understanding of the text, independent decision-making about the literary value of the literary text and conscious acceptance of the ambiguity of the text. Special attention is drawn to the conscious mastery of discursive comments. The main discourses of the novel are sex, power, prostitution and money. These topics were broken down by students into subtopics, presented in multimedia presentations. In the conversation after (*Anschlussgespräch*), an attempt was made to transfer the fictitious world of the book to the so-called 'real' world that surrounds us. The respondents showed a high level of literary and life knowledge at their disposal. It is believed that mastering the aforementioned competencies is essential for future German as a foreign language teachers. It enables them not only to independently choose literary texts, goals and methods in their

own teaching, but also to teach and transfer discursive competences to their students, thereby educating them in a humanistic and democratic spirit.

► **Keywords:** literature, literary competences, didactics, teaching, discursive texts.

References

1. Altmayer, C. (2004) *Kultur als Hypertext*. München, iudicium.
2. Altmayer, C. (2009) Instrumente für die empirische Erforschung kultureller Lernprozesse im Kontext von Deutsch als Fremdsprache. In: Hu, A., & Byram, M. (eds.) *Interkulturelle Kompetenz und fremdsprachliches Lernen. Modelle, Empirie, Evaluation*. Tübingen, Narr, pp. 123–138.
3. Dobstadt, M. / Riedner, R. (2014) Zur Rolle und Funktion der Literatur und des Literarischen in Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Forschungsfeld und Forschungsperspektiven der Literaturwissenschaft im Fach. In: Altmayer C., Dobstadt M., Riedner, R., Schier, C. (eds.) *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*. Tübingen, Stauffenburg Verlag, pp. 153–169.
4. Foucault, M. (1982) *Istorija seksualnosti*. Beograd, Prosveta.
5. Hallet, W. (2006) Tasks in kulturwissenschaftlicher Perspektive: Kulturelle Partizipation und die Modellierung kultureller Diskurse durch Tasks. *Aufgabenorientierung als Aufgabe. Arbeitspapiere der 26. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts*. Tübingen, Narr, pp. 72–83.
6. Hille, A. / Schiedermaier, S. (2021) *Literaturdidaktik Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Tübingen, Narr Verlag.
7. Kramsch, C. (2006) From Communicative Competence to Symbolic Competence. *The Modern Language Journal*. 90/2, 249–252.
8. Leskovec, A. (2014) Literaturwissenschaftliche Methoden im fremdsprachlichen Literaturunterricht. In: Altmayer C., Dobstadt M., Riedner, R., Schier, C. (eds.) *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*. Tübingen, Stauffenburg Verlag, pp. 119–130.
9. Majer, K. (2017) *Tucanje kamena*. Beograd, Radni sto.
10. Meyer, C. (2013) *Im Stein*. Frankfurt a.M., Fischer Verlag.
11. Mayring, Ph. (2002) *Qualitative Sozialforschung*. Weinheim und Basel, Beltz Verlag.
12. Petrović Jilih, M. (2016) *Svi smo bili tekst... Sadašnje stanje u institucionalizovanoj nastavi književnosti u Srbiji: empirijsko istraživanje sprovedeno među studentima i studentkinjama germanistike*. Kragujevac, FILUM.
13. Petrović Jilih, M. (2022) Život i moć: Lik Arnolda Kraushara u romanu *Tucanje kamena* Klemensa Majera. *Nasleđe*. 51, 275–286.

14. Petrović Jülih, M. (2023) *Čudesna putovanja ka pupku sveta: produktivno-performativna nastava književnosti na (nemačkom kao) stranom jeziku*. Kragujevac, FILUM (monografija u štampi).
15. Schier, C. (2014) Ästhetische Bildung im fremdsprachlichen Literaturunterricht als Grundlage für nachhaltiges Lernen – ein unterschätzter Zugang zu Literatur im DaF. In: Altmayer C., Dobstadt M., Riedner, R., Schier, C. (eds.) *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*. Tübingen, Stauffenburg Verlag, pp. 51–64.
16. Skorniakova, K. (2014) Kognition, Literatur, Kultur. Theoretische Grundlagen für die empirische Erforschung des kulturellen Deutungslernens beim Lesen literarischer Texte in der Fremdsprache Deutsch. In: Altmayer C., Dobstadt M., Riedner, R., Schier, C. (eds.) *Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven*. Tübingen, Stauffenburg Verlag, pp. 39–50.
17. Šlibar, N. (2011) *Wie didaktisiere ich literarische Texte?: neue Maturatexte und viele andere im DaF-Unterricht*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
18. Zobenica, N. (2018) *Didaktika nemačke književnosti kao strane*. Novi Sad, Filozofski fakultet.

Preuzeto: 24. 11. 2022
Korekcije: 2. 3. 2023.
Prihvaćeno: 3. 3. 2023.